

Доц. др Живорад Миленовић¹³

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

УЧЕЊЕ О ХОЛОКАУСТУ КАО ФАКТОР НЕГОВАЊА КУЛТУРЕ СЕЋАЊА И ОЧУВАЊА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА¹⁴

Апстракт: У раду су приказани резултати теоријско-емпиријског истраживања учења о Холокаусту као фактору развоја културе сећања и очувања националног идентитета. Холокауст је име за систематски државни прогон и геноцид над различитим етничким, верским и политичким групама људи током Другог светског рата од стране Нацистичке Немачке и њених сарадника. У данашње време, постоје бројне тенденције да се Холокауст представи као оправдан и легитиман процес. Поред тога, у наставним плановима и програмима основних и средњих школа, све је мање наставних садржаја у којима је заступљено учење о Холокаусту. Да би се утврдило у којој мери учење о Холокаусту може допринети развоју културе сећања и очувања националног идентитета, у месецима мај и јун 2014. године, на узорку од 107 студената Учитељског факултета у Призрену-Лепосавић, спроведено је истраживање које је приказано у овом раду. Подаци прикупљени истраживањем и обрађени према израчунатим *t*-вредностима за непараметријске процене на малом узорку, Ман-Витнејевим У тестом и двофакторском униваријантном анализом варијансе су показали да не постоји значајна разлика на тесту знања студената у зависности од врсте завршене средње школе и успеха у току студија и да не постоји значајна разлика у проценама студената о значају културе сећања у развоју националног идентитета у међузависности од утицаја средње школу коју су завршили и успеха у току студија. Резултати истраживања приказани су у форми закључка и дате су педагошке импликације.

Кључне речи: Холокауст, Јевреји, антисемитизам, јудаизам, Ноћ дугих ножева, Кристална ноћ, еутаназијски програм Т-4, нацизам, култура сећања, национални идентитет

¹³ zivorad.milenovic@pr.ac.rs

¹⁴ Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за српску културу из Приштине са привременим седиштем у Лепосавићу.

УВОДНО ОБЈАШЊЕЊЕ

Немачка је била једна од поражених земаља у Првом светском рату. Након тога, у Немачкој су се догодиле бројне промене које су се углавном негативно одразиле на економију земље и живот њених грађана. Године 1928. Немачку је захватила економска криза, која је била једна од највећих (или највећа) у историји човечанства. Економска криза је трајала све до 1932-34. године. То време се поклапа и са периодом доласка на власт у Немачкој *Националсоцијалистичке немачке радничке странке* (нем. *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, скраћено *NSDAP*) са Адолфом Хитлером на челу.

Немачки нацисти су за економску кризу и све проблеме у Немачкој прогласили кривим Јевреје. Јевреји су у то време били народ који је живео по целом свету, али нису имали своју државу. Нацисти су сматрали да су Јевреји издали Исуса Христа; да владају светом; да су створили комунизам, који као светски процес у развоју прети читавом човечанству; да култно убијају децу. Мада су Јевреји припадници јудаизма, нацисти су сматрали да су допринели и развоју хришћанства, у коме су, такође, видели велико зло човечанства. Као одговор на све то, понуђена је нова религија оличена у *Нацизму*, а уместо хришћанског крста, обележје у виду кукастог крста познатије под именом *Свастика* (Milgram, 1999). Нацизам је уско био повезан са *окултизмом*. Тиме је посебно био опчињен нациста Хајнрих Химлер који је у трагању за аријевским потомцима организовао експедицију на Тибету, а трагао је и за посудом познатијом као *Свети грал*, која према веровању има чудотворну моћ. Све то указује на изопачену идеологију нацизма, чији је идејни творац др Алфред Розенберг који је био врхунски интелектуалац, али нажалост, не и васпитани академац.

Помоћ немачким нацистима и Адолфу Хитлеру, пружала је најмоћнија и најзлогласнија војна формација у 20. веку *Вафен СС* (Waffen SS). То су у почетку били улични батинаши и разбојници који су застрашивали народ и пребијали противнике *Нацизма*, пре свега комунисте и социјалисте. Након тога су у *Ноћи дугих ножева* (нем. *Nacht der langen Messer* или *Операција Колибри*), у којој су између 30.06. и 02.07.1934. године, од стране *Вафен СС-а*, ликвидирана већина официра и припадника јуришних одреда *СА*, укључујући и њиховог команданта Ернста Рема (Milgram, 1999). Након тога *Вафен СС* постаје једина војна формација задужена за обезбеђење Адолфа Хитлера. Временом постаје најмоћнија и најстрашнија војна формација *Нацистичке Немачке* и Другог светског рата. Њени припадници су морали испуњавати строге критеријуме. Поред одличне физичке снаге и спремности, будући припадници *Вафен СС-а* су морали бити плави и из виших друштвених слојева; висине минимум 175 цм; морали су и да докажу своје *аријевско порекло* уназад од 1750.-те године.

Након што је Адолф Хитлер 1933. године преузео власт у Немачкој, Нацизам је постао званична идеологија. Темелјила се на *научном расизму* и *антисемитизму*. У циљу реализације *антисемитизма*, 1935. године су на *Митингу нацистичке армије* у Нирнбергу, усвојени *Нирнбершки закони* (Milgram, 1999). Упоредо са тим, започет је прогон Јевреја. Депортацији Јевреја претходила је најпре *Кристална ноћ* (нем. *Kristallnacht*), позната и по називу *Царска кристална ноћ* (нем. *Reichskristallnacht*, или *Pogromnacht – Ноћ погрома*). То је био велики погром, који се десио широм Немачке, у ноћи, 9. новембра, 1938. (укључујући ране часове следећег дана) (Ibidem). Погром је био усмерен против јеврејских грађана широм Немачке. *Кристална ноћ* се желела представити као спонтана реакција грађана Немачке. То је, међутим, био почетак организованог прогона Јевреја и осталих народа и група људи, односно, *Холокауст*.

Током тридесетих година 20. века, многи Јевреји пољског порекла су живели у Немачкој. У петак, 28. октобра 1938. године, њих 17.000 је без упозорења окупљено усред ноћи и депортовано из Немачке у Пољску. Многи од њих су били у Немачкој већи део живота; неки су чак били одликовани немачки ветерани из Првог светског рата. Пољска влада је у првом моменту одбила да их прими, али је након извесног времена пристала. Као одговор на депортовање Јевреја у Пољску, у Паризу је 7. новембра 1938. године од стране немачког Јеврејина Хершела Гринспана, чија је породица била депортована у Пољску, убијен секретар немачке амбасаде у Француској, Ернст фом Рат (Milgram, 1999). Убиство немачког дипломате у Паризу, послужило је немачким нацистима као повод и оправдање за прогон и уништење Јевреја.

Прогон и уништење Јевреја у Другом светском рату је покрет Немачке познатији као *антисемитизам*. Он представља нетрпељивост, мржњу или предрасуде према Јеврејима као религијској групи или нацији. Води порекло из средњег века, а врхунац је достигао средином 20. века када је у геноциду Хитлерове Нацистичке Немачке страдало око 6.000.000 Јевреја (Greif, 2009). Основно значење *антисемитизма* је мржња према семитском народу, Јеврејима. Поред Јевреја, Семити су и Арапи. За разлику од мржње према Јеврејима, мржња према Арапима, представља *расизам*. Полазећи од тога, *антисемитизам* представља искључиво мржу према Јеврејима. Зато се другачије назива – *антијеврејство*.

Испољавање мржње према Јеврејима може се посматрати из два аспекта. Први је повезан са означавањем Јевреја кривим за различита злодела која нису учинили. Означени су кривим да су издали Христа; измислили су комунизам; владају светом; култно убијају децу, итд. Дуги аспект мржње је једноставнији и представља позив на масовно истребљење Јевреја. То се заиста и десио у Холокаусту. До сада је у научним и стручним часописима било радова који су проучавали различите аспекте Холокауста

(Матејић, 2012; Брајовић, 2011; Цветковић, 2011; Молнар, 2006а и б; Ђурић, 2003; Куљић, 2001). Није међутим било радова који проучавали допринос учења о Холокаусту у неговању културе сећања и очувању националног идентитета. Проблем истраживања овог рада је учење о Холокаусту као фактор неговања културе сећања и развоја националног идентитета.

ПОЈАМ И ПОСЛЕДИЦЕ ХОЛОКАУСТА

Холокауст је име за систематски државни прогон и геноцид над различитим етничким, верским и политичким групама људи током Другог светског рата од стране Нацистичке Немачке и њених сарадника. Реч *Холокауст* (који сами Јевреји означавају хебрејском речју *Шоа – невоља, уништавање*), први је употребио црквени сабор протестантских цркава тадашње Западне Немачке. Постепено је ушао у општу употребу и данас је то основно значење речи. Употребљен је због посебног значаја и интензитета мржње према Јеврејима и идеолошке осуде јудаизма, која се издваја од поступака према другим нацистичким жртвама (Denzler, 1997). Мржња према Јеврејима и јудаизму, има своје дубоке корене у хришћанској цивилизацији и позната је као *антисемитизам*.

Постоји уже и шире одређење Холокауста. Претходно одређење Холокауста означава његово значење у ужем смислу. Холокауст у ширем значењу, поред уништења Јевреја, подразумева и геноцид над Ромима и Словенима, пре свега Србима. Подразумева и уништавање других група, које је нацистички режим прогласио друштвено штетним и опасним. Оне су: хомосексуалци, душевни болесници, политички противници, пре свега комунисти, пољски и совјетски ратни заробљеници, Јеховини сведоци, итд.

У ране примере Холокауста укључује се и погром током *Кристалне ноћи* и *Еутаназијски програм Т-4*. То се касније развило у употребу одреда смрти и концентрационих логора. Развило се и у масовне и централно организоване покушаје да се усмрти сваки могући припадник група на које су циљали нацисти. Европски Јевреји били су главне жртве Холокауста. Погром и уништење Јевреја, нацисти су звали *Коначно решење јеврејског питања* (Greif, 2009). Коначно решење јеврејског питања заправо је било уништење и физичка ликвидација Јевреја у нацистичким концентрационим логорима Аушвиц 1, Аушвиц 2 – Биркенау, Берген Белзен, Мајданек, Требликна, Дахау, Маутхаузен, Јасеновац и остали.

Као последица Другог светског рата, па и самог Холокауста, прво је дошло до суђења у Нирнбергу, где је истакнутим нацистима суђено за злочине током рата. Као културолошка револуција, дошло је и до *ентнацифирунга – денацификације*. Дошло је и до *Договора о репарацијама* између Израела и Западне Немачке. Но без обзира на то, цео процес прати и порицање Холокауста. Постоји и тежња да се Холокауст прикаже као сасвим оправдано дело.

МЕЂУНАРОДНА ШКОЛА ЈАД ВАШЕМ У ЈЕРУСАЛИМУ

Из наведеног разлога, негује се и развија *култура сећања* као одговор на тежњу да се злочини Холокауста умање и/или негирају. Најзначајнија установа која негује културу сећања и бори се против заборава је *Јад Вашем*. Меморијални центар *Јад Вашем* у Јерусалиму основан је 1958. да би се бавио истраживањем Холокауста и чувањем успомене на његове жртве. Холокауст је јединствени догађај у историји човечанства и представља поништење основних вредности људске цивилизације и опомиње будуће генерације да се такав злочин никада више не понови. У Холокаусту је стадало, између осталих, и око 6.000.000 милиона Јевреја (Greif, 2009). *Јад Вашем* је подигнут на *Брду сећања* и представља импозантно архитектонско достигнуће. У оквиру центра, налазе се Историјски музеј Холокауста, галерија, Дечији меморијал, Долина заједница, Дворана сећања, Авенија праведника међу народима и мноштво споменика. *Јад Вашем* је и место где се налази Институт за проучавање Холокауста, највећа библиотека и архива о Холокаусту на свету, Мултимедијални центар, као и Међународна школа за образовање о Холокаусту.

Полазећи од чињенице да је све мање живих сведока Холокауста, па и Другог светског рата, израелска влада је организовала Међународну школу *Јад Вашем*. Полазници ове школе су страни држављани. Сваке године, у овој школи, у оквиру 80-ак програма, обуку прође неколико хиљада полазника. Полазници школе су особе које, по завршетку исте промовишу образовање о Холокаусту. То су, у почетку, били најчешће наставници историје. Касније су школу почели да похађају и наставници осталих дисциплина: језик и књижевност, уметност, веронаука, педагогија, социологија, специјална педагогија, и остале дисциплине које у својим проучавањима имају и учење о Холокаусту и о традицији, култури, језику и образовању Јевреја. Обуку у овој школи, у последње време пролазе и војници, наставници разредне наставе, стручни сарадници у школама, радници музеја и библиотека, новинари, уредници образовних часописа и представници националних министарстава просвете.

Међународна школа за образовање о Холокаусту организује специјалне образовне програме. Израђује и наставне материјале за наставнике у Израелу. За наставнике стране држављане, образовни материјали се преводe на језике држава из којих долазе. Међународна школа *Јад Вашем* је део великог међународног пројекта. Има велики број запослених наставника и сарадника. Сви они, заједно са полазницима школе, раде на промовисању образовања и сећања на Холокауст.

Образовање о Холокаусту, како га је дефинисала и развила Међународна школа, одређено је као мултидисциплинарно, вишестрано и вишесмерно, а фокусира се на начин на који су људи живели пре, током и

после Холокауста, као и на феномен *избора без избора*, са којим су појединци били суочени током тог периода (Greif, 2009; Milgram, 1999). У школи *Јад Вашем*, образовање о Холокаусту реализује се кроз пет основних лекција.

- 1) Наци идеологија.
- 2) Гето.
- 3) Концентрациони логори.
- 4) Коначно решење. и
- 5) Ослобођење.

Међународна школа за образовање о Холокаусту, једина је школа такве врсте у свету. Њен основни задатак је да прошири знања људи из целог света и пружи педагошке смернице и методе за образовање о овој сложеној и увек недовољно проученој и истраженој теми. Интердисциплинарни приступ образовању о Холокаусту остварује се кроз уметност, музику, књижевност, теологију и драму. Омогућава полазницима да стекну шире разумевање онога што се догодило у том временском периоду.

Полазници школе *Јад Вашем* знање стечено у Јерусалиму, користе у каснијем раду са ученицима и студентима. Учествују на јавним трибинама и држе предавања у установи у којој су запослени, односно у средини где живе. Основни циљ је нови методички приступ образовању и учењу о Холокаусту. То значи да се Холокауст више не изучава само са историјског аспекта, већ се изучава и у оквиру бројних сродних наука и њихових дисциплина. То се првенствено односи на наставу језика и књижевности, музике, уметности, драме и образовање мањинских етничких заједница и групација у појединим земљама.

Како је све мање живих сведока Холокауста и Другог светског рата, све је мање и нацистичких злочинаца. Зато се и истиче потреба потраге за њима, како им биолошка смрт не би омогућила да прођу некажњени за невиђена злодела која су починили. Ову чињеницу Efraim Zuroff назива *последњом шансом* (2013). Резултати су видљиви. Само од 2001-2013. године, у свету је идентификовано и приведено правди 10.915 Нациста. Од тог броја, 1.005 само у 2013. години. У назначеном периоду, у Србији је ухапшено 14 нацистичких злочинаца (Ibidem, p. 22). Полазећи од тога, учење о Холокаусту је својеврсни вид борбе против Нацизма и порука свим државама света у трагању за нацистичким злочинцима.

МЕТОД

Предмет истраживања је учење о Холокаусту као фактор развоја културе сећања и очувања националног идентитета. *Циљ и задаци истраживања* су да се утврди постоји ли разлика у знању студената о Холокаусту у зависности од средње школе коју су завршили и успеха у току

студија на факултету и постоји ли разлика у проценама студената о значају културе сећања у очувању националног идентитета у међузависности од утицаја завршене средње школе и успеха студената у току студија.

Општа хипотеза гласи: Знања о Холокаусту значајан су фактор развоја културе сећања и очувања националног идентитета, али студенти, углавном, немају довољно знања о Холокаусту.

Полазећи од *опште хипотезе, постављена је нулта и посебне хипотезе истраживања. Нултом хипотезом* се претпоставља да дистрибуција овог истраживања не припада већем узорку, односно, да не постоје претпоставке за њену нормалност када су у питању знања студената о Холокаусту. *Посебним хипотезама истраживања* је претпостављено да неће бити утврђена значајна разлика на тесту знања студената у зависности од врсте завршене средње школе и успеха у току студија. Претпоставља се и да истраживањем неће бити утврђена значајна разлика у проценама студената о значају културе сећања у развоју националног идентитета у међузависности од утицаја средње школе коју су завршили и успеха у току студија.

Примењен је *историјски поступак* у приказивању прошлости и *трансферзални поступак* у приказивању садашњег стања. Коришћене су *трансферзална* и *дескриптивна метода*. *Истраживачка техника* је *тестирање*. Спроведено је применом *теста знања (Тест – 3X)*. Тест је конструисан за ово истраживање. Састоји се од два општа питања која се односе на лица из узорка и 10 питања која се односе на проблем истраживања (знања о Холокаусту).

Истраживање је спроведено у месецима мај и јун 2014. године, на узорку од 107 студената Учитељског факултета у Призрену са привременим седиштем у Лепосавићу. Подаци прикупљени истраживањем обрађени су израчунавањем *t*-вредности за непараметријске процене на малом узорку, Ман-Витнејевим *U* тестом и *двофакторском униваријантном анализом варијансе*. Резултати истраживања приказани су табелама и дијаграмом.

РЕЗУЛТАТИ

За тестирање нулте хипотезе рачуната је *t*-вредност за непараметријске процене на малом узорку. Ман-Витнејевим *U* тестом испитивана је разлика резултата на тесту знања између група студената са завршеном гимназијом и средњом стручном школом и између група студената према успеху у току студирања (варијабла о успеху студената у току студија има четири вредности; истраживањем је утврђено да су у узорку били само студенти са просечним оценама између 6,01–7,00 и 7,01–8,00). Резултати истраживања о упоређивању варијабли о завршеној средњој школи и успеху у току студирања са варијаблом о доприносу културе сећања, приказани су према подацима добијеним двофакторском униваријантном анализом варијансе.

Табела 1 – Тестирање узорка истраживања (*One Sample Test*)

	Тест вредности = 0					
	t	df	p	M	95% интервал разлике	
					Доња граница	Горња граница
Тест знања	9.968	106	.000	.8318	.6663	.9972

Израчуната t-вредност ($t=9,968$), при 106 степени слободе ($df=106$) значајна је на нивоу $p<0,001$ ($p=0,000$) (Табела 1). Подаци показују да дистрибуција података овог истраживања не припада већем узорку и не постоји претпоставка за њену нормалност. На тај начин је одбачена нулта хипотеза истраживања. Према подацима приказаним у Табели 1 се види и да, уз 95% поузданости, разлика између најнижег и највишег је у интервалу између 0,6663 и 0,9972. У овом истраживању, таквих случајева је 37, а 70 излази из тих оквира. На основу резултата добијених истраживањем, може се закључити да дистрибуција не задовољава ни најнижи критеријум поузданости (95% или 0,05 значајности), како би се могла препознати као нормална или како би се извела на већем узорку.

Табела 2 – Средња школа и успех на тесту знања (*Ман-Витнејев У тест*)

	Тест знања
Ман-Витнејев У тест	1059.000
z	-1.027
p	.304

Израчуната вредност Ман-Витнејевог У теста (1059,000) при z вредности ($z=-1,027$) није достигао статистичку значајност ($p=0,304$) (Табела 2). Подаци показују да нема статистички значајне разлике међу студентима на тесту знања о Холокаусту у зависности од претходно завршене средње школе.

Табела 3 – Средња школа и успех на тесту знања (*медијани*)

Средња школа	N	Median
Гимназија	32	.5000
Стручна школа	75	1.0000
Укупно:	107	1.0000

Ман-Витнејев У тест није открио значајну разлику међу студентима на тесту знања о Холокаусту у зависности од претходно завршене средње школе: гимназија ($Md=0,5000$; $N=32$) и стручна школа ($Md=1,0000$; $N=75$) (Табела 3).

На овај начин је потврђена прва посебна хипотеза истраживања да нема значајне разлике међу студентима на тесту знања о Холокаусту у зависности од претходно завршене средње школе.

Табела 4 – Успех у току студија и успех на тесту знања (Ман-Витнејев У тест)

	Тест знања
Ман-Витнејев У тест	971.500
z	-2.907
p	.204

Израчуната вредност Ман-Витнејевог У теста (971.500) при z вредности ($z=-2,907$) није достигао статистичку значајност ($p=0,204$) (Табела 4). Подаци показују да нема статистички значајне разлике међу студентима на тесту знања о Холокаусту у зависности од њиховог успеха у току студија.

Табела 5 – Успех у току студија и успех на тесту знања (медијани)

Средња школа	N	Median
6.00-7.00	61	1.0000
7.01-8.00	46	.5000
Укупно:	107	1.0000

Ман-Витнејев У тест није открио значајну разлику међу студентима на тесту знања о Холокаусту у зависности од успеха студената у току студија: 6,00–7,00 ($Md=1,0000$; $N=61$) и 7,01–8,00 ($Md=0,5000$; $N=46$) (Табела 5).

Потврђена је и друга посебна хипотеза истраживања да нема значајне разлике међу студентима на тесту знања о Холокаусту у зависности од успеха у току студија.

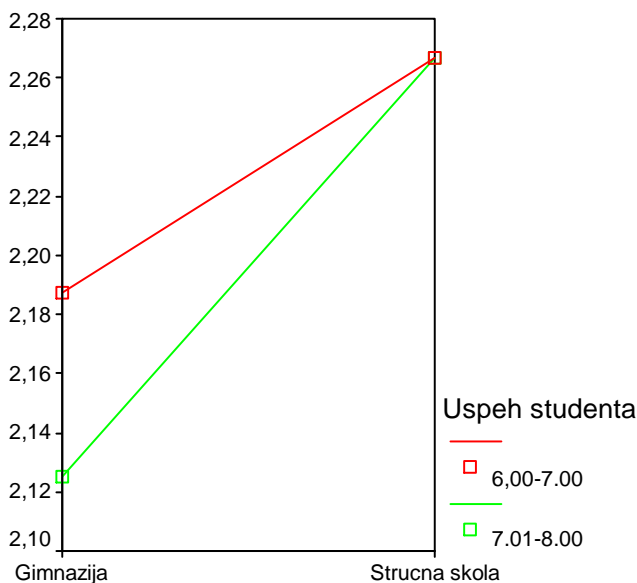
Табела 6 – Завршена средња школа и успех у току студија и значај културе сећања (Tests of Between-Subjects Effects)

Извор	Тип III Скор квадрата	df	M	F	p
Кориговани модел	.305(a)	3	.102	.072	.975
Пресек	433.378	1	433.378	308.158	.000
VAR00001	.270	1	.270	.192	.662
VAR00002	.022	1	.022	.015	.902
VAR00001 * VAR00002	.022	1	.022	.015	.902
Грешка:	144.854	103	1.406		
Укупно:	679.000	107			
Укупно након корекције:	145.159	106			

Подаци показују да на процене студената о значају културе сећања утицај немају обе варијабле: завршена средња школа ($F=0,192$; $df=1$;

$M=0,270$; $p=0,662$); успех у току студија ($F=0,015$; $df=1$; $M=0,022$; $p=0,902$) и међузависност утицаја завршене средње школе и успеха у току студија ($F=0,015$; $df=1$; $M=0,022$; $p=0,902$) (Табела 6).

Дијаграм 1 - Завршена средња школа и успех у току студија и значај културе сећања

Да међу упоређиваним варијаблама не постоји значајна разлика, уочљиво је и на Дијаграму 1.

На овај начин потврђена је и трећа посебна хипотеза истраживања да не постоји значајна разлика у проценама студената о значају културе сећања у очувању националног идентитета у међузависности од утицаја завршене средње школе и њиховог успеха у току студија.

Након што је одбачена нулта хипотеза и потврђене све посебне хипотезе истраживања, потврђена је и општа хипотеза да су знања о Холокаусту значајан фактор развоја културе сећања и очувања националног идентитета, али да студенти углавном немају довољно знања о Холокаусту.

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Сви студенти обухваћени овим истраживањем, без обзира на претходно завршену средњу школу и успех у току студија на факултету, показали су недовољно знање о Холокаусту. Највећи број поена који је освојио мали број њих је три од могућих 10. Чак 45 студената је на тесту знања имало нула поена. На тесту су била постављена само општа питања која се односе на

значења појединих појмова. На основу резултата се може закључити да студенти немају основна знања о Холокаусту.

У претходним анализама је указано да постоји потреба измене приступа у изучавању Холокауста. Да за то постоји реална потреба, показују бројни примери из свакодневне наставне праксе. У Републици Србији је након увођења вишестраначких избора и парламентарне демократије, дошло до наглог заокрета када је у питању историја из периода Другог светског рата. То је за последицу имало једноставно негирање значаја готово свега што је везано за партизански покрет из овог периода. Из истих разлога су и наставни садржаји из историје, када је у питању Други светски рат, сведени на једноставну интерпретацију најзначајнијих догађаја. Недовољан је и број наставних часова на којима се изучава Други светски рат. На тим часовима, међутим, нема издвојених наставних садржаја о Холокаусту. Он се у данашњим основним школама у Србији изучава само појмовно (Наставни план и програм рада ОШ *Ђура Јакшић* из Јелашнице за школску 2013/14. годину). У средњим школама је, такође, мали број часова на којима се изучавају наставни садржаји о Холокаусту.

Последица је и негирање жртава Другог светског рата када је у питању партизански покрет. Не постоји ни тежња да се утврди права истина о жртвама Холокауста у бившој Југославији, који је био спровођен у концентрационим логорима. Таквих логора је било на десетине. Најзлогласнији је *Јасеновац* у коме су највише страдали Срби, а потом Јевреји и Цигани (Цветковић, 2011). Надалеко у Европи, познато је и Сајмиште, као место страдања бројних жртава (Browning, 2012). Никада прецизно није утврђен тачан број жртава, посебно Срба. Манипулише се подацима који се међусобно разликују. Стиче се утисак да се у Републици Србији уместо културе сећања, више негује култура заборавља. При том се занемарује чињеница, да се тиме у великој мери урушава и целокупни национални идентитет Срба. Приступ учењу о Холокаусту, који је заступљен у Израелу код Јевреја, треба да представља добар пример Србији како да негује сећање на своје жртве и како да развија и јача свој национални идентитет.

Студенти обухваћени овим истраживањем су, такође, имали различита схватања о култури сећања и доприносу Холокауста. Мали је број њих који су се изјаснили да Холокауст значајно може допринети развоју националног идентитета. То је потпуно разумљиво, ако се има на уму чињеница да већина њих није имала готово никакво предзнање о Холокаусту. Свему томе допринео је приступ историји Другог светског рата. У њему се више негује култура заборавља, насупрот култури сећања и тежња за утврђивањем неистине, насупрот тежњи да се утврди истина.

Нација, националне заједнице и национални идентитет, проблеми су коју су одувек заокупљали пажњу теоретичара и практичара из свих области

друштвених наука. Но без обзира на то, ове појмове и/или термине, није једноставно дефинисати и разграничити. То зато, што у садашњости, као уосталом и у прошлости, није постојала нити постоји држава или регија која је етнички потпуно хомогена. Етничка и културна различитост и друштвени плурализам одувек су постојали у свим друштвима. Све то упућује на потребу да се пре дефинисања националног идентитета, дефинише етнички идентитет. Нације као целовите националне заједнице и национални идентитет као масовни колективитети, модерни су феномени који су настали у епохи модерне и модерног друштва.

Нација и национални идентитет представљају појаве које су настале крајем 18. века. Настају и током сложених друштвених процеса модернизације и индустријализације (Korunić, 2005). У време свеопште глобализације и транзиционих промена у земљама Средње и Југоисточне Европе, нација и национални идентитет постају основе на којима се заснивају друштва у поменутих регијама. Национални идентитет тако постаје основна одлика масовних колектива у којима се људи међусобно удружују у макро целине: језичке (Cinah, 2001), културне (Lihmann, 2001), образовне (Базић, 2011а), политичке (Базић, 2011б), социјалне (D'enkins, 2001) и остале. Другачије речено, национални идентитет је лични идентитет појединца, односно његов осећај да припада одређеном друштву, одређеној држави или нацији. Национални идентитет је и осећај који појединац дели са групом људи без обзира на држављанство (Giroux & McLaren, 1992). На истим основама заснован је национални идентитет Срба на Косову и Метохији.

ЗАКЉУЧАК

Резултати овог теоријско-емпиријског истраживања се могу изнети у форми закључка.

1. У теоријском приступу проблему истраживања дато је појмовно одређење Холокауста и појмова повезаних са њим. Пре свега се мислило на: *Еутаназијски програм Т-4*, Кристалну ноћ, антисемитизам и остале. Из изнесених расправа и закључака се може закључити да је Холокауст био најстрашнији злочин и најцрње зло које се надвило над главама људи 20. века. Изникао је из мрака и мржње и покушао да заустави ход слободног времена, окомивши се на слободу и животе људи и народа. Масовним покољима, прогонима и концентрационим логорима исписивао је страшно сведочанство о свом постојању. Дивљајући Европом, Холокауст је оставио милионе спомена о себи и својим неделима. Замишљен је као програм систематског уништења људи и народа. Данас, међутим, постоје тврдње и тежње многих да се Холокауст представи као сасвим легитиман, оправдан, и у то време, потребан процес.

2. Учење о Холокаусту и неговање културе сећања на његове жртве и хероје, спроводи се у Међународној школи *Јад Вашем* у Јерусалиму, коју организује Влада Израела. У овој школи поред знања о Холокаусту, промовишу се нови приступи учењу и образовању о Холокаусту. Поред историјског приступа, учење о Холокаусту се промовише преко језика, књижевности, драме, музике и осталих наука и њихових дисциплина и области друштвених делатности.
3. У емпиријском делу истраживања је утврђено да сви, обухваћени истраживањем, студенти Учитељског факултета у Призрену – Лепосавић имају недовољно знање о Холокаусту. Истраживањем су потврђене све хипотезе истраживања и општа хипотеза да су знања о Холокаусту значајан фактор развоја културе сећања и очувања националног идентитета, али да студенти углавном немају довољно знања о Холокаусту.
4. Смисленим се чини потреба проширивања наставних садржаја који би изучавали Холокауст на свим нивоима школовања. То се односи и на учитељске факултете где би, такође, требало увести наставне садржаје о Холокаусту у оквиру наставних предмета који се баве историјом.
5. Општи закључак овог истраживања је неговање *културе сећања* и *културе незаборављања*. На тај начин се јача и доприноси очувању националног идентитета. Пример за то су Јевреји који преко Меморијалног центра *Јад Вашем* и истоимене међународне школе за учење о Холокаусту, негују сећања на жртве и хероје Холокауста. Период Другог светског рата је далеко иза данашњих дешавања. То истовремено не значи да је потребно заборавити и негирати све злочине који су се десили у том периоду. Њихова стравичност то не дозвољава.
6. Учење о Холокаусту као крајњи циљ има упознавање данашњих младих генерација са злочинима немачких нациста, односно са њиховим тежњама да владају светом и човечанством. Циљ је и да се млади упознају са стравичним злочинима и масовним покољима, прогонима и геноцидом над читавим народима, пре свега, Јеврејима. Све то треба да допринесе учењу о поштовању других и различитости. Потребно је развијати свест о значају демократије, мира и толеранције. На крају, учење о Холокаусту значајно може допринети учвршћивању свести и развоју националног идентитета.
7. Не уради ли се тако, постоји оправдана опасност да се Холокауст заувек заборави. Тиме ће бити заборављене и невине жртве злочинаца какве свет не памти. Све то може, у датом моменту, допринети да Холокауст заиста буде и представљен као оправдан и легитиман процес. Као исход тога, може се десити да се у одређеним друштвеним околностима појави нека нова Нацистичка Немачка. Последице би у том случају биле несагледиве, а опстанак човечанства доведен у питање.

8. Сећање на жртве и хероје Холокауста чува се и негује организовањем семинара у Међународној школи *Јад Вашем* у Јерусалиму. Нема сумње да је реч о једном од врхунски осмишљених и организованих семинара. Нема ни сумње да сви људи из *Јад Вашема* искрено верују у мото овог центра који гласи *СЕЋАЊЕМ НА ПРОШЛОСТ, ОБЛИКУЈЕМО БУДУЋНОСТ*. У овај мото, верују и сви досадашњи полазници *Међународне школе Јад Вашем* у Јерусалиму.
9. На основу приказаних резултата у теоријском и емпиријском делу истраживања и изнесених расправа, може се закључити да учење о Холокаусту доприноси неговању *културе сећања* и очувању *националног идентитета*.

Литература

- Базих, Ј. (2011а). Национални и европски идентитет у Болоњском процесу. *Српска политичка мисао*, 31(3), 25-46.
- Базих, Ј. (2011б). Национални идентитет у процесу политичке социјализације. *Српска политичка мисао*, 31(4), 335-354.
- Брајовић, С. (2011). Јеврејски идентитет у раној модерној Европској историји. *Наслеђе*, 8(20), 167-181.
- Browning, С. (2012). Сајмиште као европско место сећања на Холокауст. *Филозофија и друштво*, 23(4), 99-105.
- Giroux, Н., McLaren, N. (1992). *America 2000 and Politics of Gresure: Democracy and Cultural Difference under Siege. International Journal of Educational Reform*, 1(2), 99-110.
- Greif, G. (2009). *The Auschwitz album. A Curriculum for High Schools*. Jerusalem: Yad Vashem The International School for Holocaust Studies.
- D'enkins, R. (2001). *Етницитет у новом кључу*. Београд: Библиотека ХХ век.
- Denzler, G. (1997). Antijudaizam i antisemitizam u teologijama našeg veka: Karl Adam, Michael Schmaus, i Anton Stonenr. *Facta universitatis – series: Law and Politics*, 1(1), 11-20.
- Ђурић, М. (2003). О Јудаизму и јеврејству. *Теме*, 27(3), 475-491.
- Zuroff, E. (2013). *Worldwide Investigation and Prosecution of Nazi War Criminals. (April 1, 2012 – March 31, 2013). An Annual Status Report*. Jerusalem: Simon Wiesenthal Center – Israel Office and Snider Social Action Institute.
- Korunić, Р. (2005). Нација и национални идентитет. *Ревизија за социологију*, 36(1-2), 87-105.
- Куљић, Т. (2001). Финкелштајн – дебата око холокауст индустрије. *Социологија*, 43(4), 289-308.
- Luhmann, N. (2001). *Друштвени системи*. Београд: ИКЗС.
- Матејић, Ј. (2012). Дискурс постгенерације – сећање и идентитет потомака починилаца и жртава Холокауста. *Филозофија и друштво*, 23(3), 78 -90.

- Milgram, A. (Ed.) (1999). *But the story didn't end that way*. Jerusalem: Yad Vashem The International School for Holocaust Studies.
- Молнар, А. (2006а). Бајројтски круг и борба за нову немачку веру. *Социологија*, 48(3), 193-218.
- Молнар, А. (2006б). Обрачун Алфреда Розенберга са Хришћанством. *Филозофија и друштво*, 29(9), 9-35.
- Наставни план и програм ОШ „Ђура Јакшић“ из Јелаинице за школску 2013/14. годину.*
- Цветковић, Д. (2011). Холокауст у Независној Држави Хрватској – немеричко одређење. *Историја 20. века*, 29(1), 163-182.

Прилог – Тест – 3X

УПУТСТВО ЗА РЕШАВАЊЕ

Поштовани студенти,

Пред Вама је тест знања о Холокаусту (Тест – 3X) из периода непосредно пре и до завршетка Другог светског рата. Састоји се од питања на која је потребно да одговорите уписивањем одговора испод сваког од њих. На уводна питања одговорите дописивањем одговора. Уколико немате одговор на постављено питање, упишите – не знам.

Ово тестирање је анонимно и Ви не уписујете личне податке. Резултати које будете остварили на тесту користиће се искључиво у научне сврхе.

Унапред хвала!

1. Коју средњу школу сте завршили? _____
2. Која је Ваша просечна оцена у досадашњем току студија: _____

ТЕСТ ЗНАЊА О ХОЛОКАУСТУ

1. Шта је *Холокауст*?
2. Шта је *антисемитизам*?
3. Шта означава *Кристална ноћ* из периода Нацистичке Немачке?
4. Шта је то *Еутаназијски програм Т-4* из периода Нацистичке Немачке?
5. Колико је Јевреја приближно страдало у концентрационим логорима Нацистичке Немачке до завршетка Другог светског рата?
6. Ко је био први командант комплекса концентрационих логора Аушвиц?
7. Набројите пет концентрационих логора из периода Другог светског рата?
8. Набројите до пет немачких нациста из периода Другог светског рата?
9. У ком граду у Немачкој је суђено немачким нацистима након Другог светског рата?
10. Шта за Вас представља *култура сећања*?

Хвала на сарадњи!

TEACHING ABOUT HOLOKAUST AS A FACTOR OF NOURISHMENT OF MEMORY CULTURE AND PRESERVATION OF NATIONAL IDENTITY

Summary: The paper presents results of theoretical and empirical research on teaching about holocaust as a factor of memory culture development and preservation of national identity. Holocaust is a name for systematic state prosecution and genocide of different ethnic, religious and political groups of people during the World War 2 by the Nazi Germany and its collaborators. There are numerous tendencies nowadays trying to present Holocaust as a legitimate and justified process. In addition to it, the teaching contents which contain facts of Holocaust are lessened in the primary and secondary school curriculum. In order to find out to what extent the teaching about Holocaust may contribute to the development of memory culture and preservation of national identity, in the months of May and June in 2014 using 107 students of the Teacher Training Faculty –Prizren –Leposavic a research presented in the paper was conducted. Data collected by the research and processed according to calculated t-values for non parametric estimation on a small sample using Man-Witney Y test and two factor uni-variant analysis variance showed that there was no significant difference in the knowledge of tested students depending on the type of secondary school they completed and their success during studies, and there was no difference in the student estimation of importance of memory culture in the development national identity in the interdependence of the type of secondary school influence or their success during the studies. Research results are shown in the form of conclusion and pedagogical implications are given.

Key words: Holocaust, Jews, anti-Semitism, Judaism, Night of the Long Knives, Crystal night, euthanasia program, T-4 Nazism, memory culture, national identity.

УЧЕНИЕ О ХОЛОКОСТЕ КАК ФАКТОР СБЕРЕЖЕНИЯ КУЛЬТУРНОЙ ПАМЯТИ И СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Резюме: В данной работе представлены результаты теоретических и эмпирических исследований учения о Холокосте, как фактору развития культурной памяти и сохранения национальной идентичности. Холокост - это систематичное государственное преследование и геноцид различных этнических, религиозных и политических групп людей во время Второй мировой войны нацистской Германией и ее пособниками. В настоящее время, существует множество тенденций, которые представляют Холокост как оправданный и законный процесс. Кроме того, учебные программы начальных и средних школ не уделяют достаточно внимания истории Холокоста. Чтобы определить, в какой мере сознания о Холокосте могут способствовать развитию культуры памяти и сохранению национальной идентичности, в мае и июне 2014 на выборке из 107 студентов факультета теории и методики начального образования в Призрене – Лепосавиче, проведено исследование, представленное в данной статье. Полученные в ходе исследования материалы обработаны в соответствии с расчетными t-значениями для непараметрических оценок на небольшой выборке, при помощи U-статистического критерия Манна — Уитни, используемого для оценки различий между двумя независимыми выборками по уровню какого-либо признака, измеренного количественно. Двухфакторный одномерный дисперсионный анализ показал отсутствие существенного различия тестовых знаний студентов и зависимости от типа законченной средней школы и успехов в учебе, а также отсутствия существенного различия в оценках студентов важности культурной памяти в развитии национальной идентичности, в зависимости от влияния средней школы и успехов в учебе. Наиболее важные результаты исследования представлены в виде таблицы и предложены педагогические импликации.

Ключевые слова: Холокост, евреи, антисемитизм, иудаизм, Ночь длинных ножей, Хрустальная ночь, программа эвтаназии Т-4, нацизм, культура памяти, национальная идентичность.